

સુરેશ હરિપ્રસાદ જોશી કવિ, વાર્તાકાર, નવકથાકાર, નિબંધકાર, સંપાદક, અનુવાદક. તેમનો જન્મ બારડોલી તાલુકાના વાલોડ ગામે. મ. સ. વિશ્વવિદ્યાલયમાં ગુજરાતી વિષયના અધ્યાપક અને વિભાગીય વડા હતા. સ્વાતંત્ર્યોત્તર ગુજરાતી સાહિત્યમાં આધુનિકવાદને પ્રભાવક બનાવનાર પ્રમુખ પ્રયોગશીલ સર્જક, ‘ક્ષિતિજ’, ‘ઊહાપોહ’, ‘એતદ્’, વગેરે સામયિકોના તંત્રી. ‘ગૃહપ્રવેશ’, ‘બીજી થોડીક’, ‘અપિ ચ’, ‘ન તત્ર સૂર્યો ભાતિ’, ‘એકદા નૈમષિરણ્યે’ વગેરે તેમના વાર્તાસંગ્રહો છે. ‘છિન્નપત્ર’ અને ‘મરણોત્તર’ તેમની પ્રયોગાત્મક નવલકથાઓ છે. ‘ઉપજાતિ’, ‘પ્રત્યંચા’, ‘ઈતરા’, તથાપિ વગેરે તેમના કાવ્યસંગ્રહો છે. ‘કિંચિત્’, ‘કથોપકથન’, ‘અરણ્યરુદન’, ‘ચિન્તયામિ મનસા’, ‘અષ્ટમોધ્યાય’ વગેરે તેમના લાક્ષણિક વિવેચનસંગ્રહો છે. ‘જનાન્તિકે’, ‘ઈદમ્ સર્વમ્’, ‘અહો બત્ કિમ આશ્ચર્યમ્’ અને ‘ઈતિ મે મતિ’ વગેરે એમના લલિતનિબંધોના સંગ્રહો છે.

પરંપરાગત વાર્તાઓ કરતાં નિરાળી શૈલીએ લખાયેલી આ વાર્તામાં લેખકે વિધુર વાર્તાનાયક વૃદ્ધ પ્રભાશંકરના વર્તમાન અને ભૂતકાળના જીવનપ્રસંગોના તાણાવાણા કલાત્મક રીતે ગૂંથ્યા છે. વસ્ત્રને થીંગડું મારતી વખતે પ્રભાશંકરના વીતેલા જીવન અને દામ્પત્યની ઝલક સ્મૃતિસંવેદન દ્વારા આપી દીધી છે. એકલા અને ઓશિયાળા પ્રભાશંકર વાર્તા કહેવાની શરતે પડોશીના છોકરા મનુ પાસે સોયમાં દોરો પરોવાવે છે. એમણે કહેલી વાર્તામાં પણ સિદ્ધપુરુષ રાજારાણીને કુમાર ચિરાયુ માટે ચિરયૌવનનું વસ્ત્ર આપે છે, પણ તેમાં કાણું પડશે તો થીંગડું મારવું અતિ કઠિન છે એમ કહે છે. અને એવું થાય છે પણ ખરું ! વસ્ત્ર હોય કે શરીર - જીર્ણતાને નિવારવાનું અશક્ય છે. પછી એને ટકાવી રાખવાના પ્રયાસો થીંગડું મારવા જેવા છે ! વાર્તામાં ‘બાળવાર્તા’ ગૂંથીને વાર્તાકારે આ જીવનરહસ્યને પ્રતીકાત્મક રીતે સૂચવી દીધું છે.

પશ્ચિમમાં ક્ષિતિજ પર વાદળાં છવાયેલાં હતાં તેથી આથમવા આવેલા સૂરજની રતૂમડી આભા દેખાતી નહોતી; સહેજ વાદળ આછાં હતાં ત્યાંથી રતાશની નાની-શી લકીર ઘડીભર દેખાઈ ન દેખાઈ ને છવાતા જતા અંધારામાં અલોપ થઈ ગઈ; જાણે કોઈ નાગણે બટકું ભરી અંધારના ઝેરની કોથળી ઠાલવી દીધી. એ ઠલવાયેલો અંધકાર પ્રભાશંકરને પણ ચારે બાજુથી ઘેરી વળ્યો.

પ્રભાશંકરે ગોખલામાંથી પાનની ચમચી લીધી. એ ખોલીને આંખો ઝીણી કરીને જોયું તો અંદર ચીમળાઈ ગયેલું અર્ધું જ પાન હતું. બે દિવસથી હસમુખને પાન લાવવાનું યાદ કરાવવા છતાં એ ભૂલી જ જતો હતો ! પ્રભાશંકરે ખૂબ કાળજીથી અર્ધા પાનના બે ભાગ કર્યા, એમાંનો એક ભાગ સાચવીને ચમચીમાં મૂકી દીધો ને બીજા ટુકડા પર ચૂનોકાથો ચોપડવા લાગ્યા. પાન મોઢામાં મૂક્યું, સાથે તમાકુની ચપટી ભરીને મોઢામાં મૂકી.

બહારના શેરીના દીવાના પ્રકાશનો એક લિસોટો આગલા ઓરડામાં પડતો હતો તેને અજવાળે ખીંટીએ ભેરવેલો કોટ લઈને પહેર્યો, ટોપી માથે મૂકી. ઘૂંટડો પાણી પીને જ બહાર નીકળવાની એમને ટેવ હતી. પારવતી ડોશી જીવતાં હતાં ત્યાં સુધી તો બહાર જવાનો વખત થાય કે તરત પાણીનો પ્યાલો લઈને હાજર રહેતાં. એવી નાનીનાની ઘણી વસ્તુ આ છેલ્લા એક વરસથી એમને જાતે જ કરી લેવી પડતી.

પાણી માટે પ્રભાશંકર પાણિયારા પાસે ગયા ને ઘૂંટડો ગળે ઉતારીને પાછા વળતા હતા ત્યાં એકાએક જાણે કોઈએ પાછળથી એમના કોટની બાંય ઝાલીને એમને રોક્યા. એમનાથી એકાએક પુછાઈ ગયું : શું છે, હસમુખની મા ?

નિઃસ્તબ્ધ અંધકારમાં એ પ્રશ્ન રઝળતો રહી ગયો. પ્રભાશંકર આંખ ઝીણી કરીને અંધકારમાં તાકી રહ્યા. તપખીરનો સડાકો લઈને, સહેજ ખોંખારો ખાઈને, ‘મકુ જે’ કહીને પારવતી ડોશીને વાત કરવાની ટેવ હતી. મોટા દીકરા મણિશંકરના મૃત્યુ પછી પ્રભાશંકર ઘણીવાર અન્યમનસ્ક બની જતા, ત્યારે ઘણુંખરું એમની બાંય ખેંચીને બોલાવવાની પારવતી ડોશીને ટેવ પડી ગઈ હતી. પ્રભાશંકરને યાદ આવ્યું : પરણ્યાને બેએક વરસ થયાં હશે. ત્યારે તો એમનાં ડોસાડોસી ઘરમાં હતાં. જમીને પ્રભાશંકર નોકરીએ જવાની તૈયારીમાં જ હતા. એમની ટેવ મુજબ ઘૂંટડો પાણી પીને રસોડાની બહાર નીકળવા જતા હતા ત્યાં જ આમ જ કોટની બાંય ખેંચીને એમને ઊભા રાખીને પારવતીએ પોતે માતા થવાની છે તેના શુભ સમાચાર આપ્યા

હતા. સંયુક્ત કુટુંબમાં મર્યાદા જાળવીને રહેવાનું, બે ઘડી એકાંત મેળવીને એકબે શબ્દ બોલવાનું પણ ભાગ્યે જ બનતું. રાતે માબાપને ભાગવત સંભળાવીને પ્રભાશંકર સૂવા જાય ત્યારે પારવતી પથારીને એક ખૂણે, આખા દિવસના કામથી થાકેલી, ઊંઘે ઘેરાતી આંખે, માંડ જાગતી બેઠી હોય. આમેય તે પ્રભાશંકર ચાર શબ્દ બોલવાના હોય ત્યાં એક જ બોલીને કામ ચલાવી લે એવા માણસ.

મરણ આવ્યું તે દિવસે પણ પારવતીએ આમ જ હાથ પકડીને રોકતાં કહેલું : આજે ન જાઓ તો ન ચાલે ? પણ પછી તરત જ, પ્રભાશંકર નિત્યનિયમમાં કશો ભંગ પડે તે સાંખી લેતા નહિ તે જાણીને, વાત બદલી નાખીને કહેલું : ના ના, એ તો મને અમથું જ જરા મનમાં એમ થયું... લો, એક ઘૂંટડો પાણી પીને પછી જાઓ.

આથી, બારણાના આગળમાં કોણી આગળથી ફાટેલો કોટ ભેરવાતાં, ઊભા રહી જઈને એકદમ એમનાથી પુછાઈ ગયું : શું છે, હસમુખની મા ? પણ પેલો તપખીરનો સડાકો ને ‘મકુ જે’નો ટહુકો સંભળાયા નહિ, એટલે પ્રભાશંકર એકલા જ બોલવા લાગ્યા, શું છે ? કોટ ફાટ્યો છે એમ કહેવું છે ને ? તે શું થીંગડું મારું ? પણ સોયદોરો ક્યાં છે ?

પછી થોડી વાર અકળાતા હાથ મસળતા પ્રભાશંકર એમ ને એમ ઊભા જ રહી ગયા. પછી જાણે પારવતીનો નાખુશ થયેલો ચહેરો જોયો હોય તેમ બોલ્યા : પણ તું જ કહેને, હું શું કરું ? વહુને મારાથી વારેવારે કહેવાતું નથી, વારુ, થીંગડું મારું છું, પછી છે કાંઈ ? ‘થીંગડું’ શબ્દ ચારેક વાર ફરીફરીને બોલ્યા. ને એમને વળી યાદ આવ્યું : એકસાથે ત્રણચાર વરસ નબળાં ગયાં, ઘરખોરડાં આગમાં બળી ગયાં, જમીન તો તસુ સરખીય હતી નહિ. બાપ ગામોટું કરતાં. બહેનોને પરણાવવાની. આથી પંદર વરસની વયથી જ પ્રભાશંકર એક વેપારીની દુકાને તમાકુનાં પડીકાં વાળવા બેસી ગયા. વર્નાક્યુલર ફાઈનલ તો પાસ કરેલી, એટલે પાંચેક વરસ રાહ જોયા પછી આખરે બહુ દૂરના અજાણ્યા ગામમાં પંદર રૂપિયાની, પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકની નોકરી મળી ગઈ. ઘરખરચ, બહેનોનાં લગ્ન - આ બધું ઉપાડતાં પાંત્રીસ તો થઈ ગયાં. આખરે પ્રભાશંકરને પરણવાની અનુકૂળતા થઈ, પરણ્યા પછી આણું કરવા સાસરે ગયા ત્યારે પારવતી જોડે જે વાત થઈ તે એમને યાદ આવી. એમણે કહેલું : મારી તો ઉંમર મોટી થઈ, સંસારનો ઢસરડો કરતાં મારો રસ તો બધો સુકાઈ ગયો. તને મારી જોડે ફાવશે ?

પારવતીએ એની સખીએ શીખવેલો જવાબ આપ્યો હતો : તમે જ મારે મન બધું છો. પછી મારે બીજા કશાની શી જરૂર છે ?

પ્રભાશંકરે ઉમેરેલું : પણ અમારા ઘરમાં તો એક સાંધીએ ત્યાં તેર તૂટે એવો ઘાટ છે. સંસાર ભોગવવા કરતાં થીંગડાં મારવાનું જ કામ તારે કરવું પડશે !

પારવતીએ ઊલટભેર કહેલું : વારુ, તમે કહેશો તેટલાં થીંગડાં મારી આપીશ. થીંગડાં મારતાં હું નહિ થાકું.

પણ આજે એ ક્યાં છે ? એય આખરે થાકી જ ને !

દેવ આગળ દીવો કરવા ને ફાનસ સળગાવવા પ્રભાશંકરે દીવાસળી શોધી, પણ જડી નહિ, પણ દીવાસળી શોધતાં એક દાબડામાંથી સોયદોરો જડ્યાં. એ લઈને પ્રભાશંકર એટલે ગયા. શેરીના દીવાને અજવાળે એમણે કેટલું થીંગડું મારવું પડશે તેનો અંદાજ કાઢી લીધો. પોતાની બેસવાની ગાદી નીચે સંઘરેલા ગાભારીથરામાંથી માપસરનો એક ટુકડો કાઢ્યો. એનો રંગ કોટના રંગને મળતો નહોતો આવતો, પણ એવું કપડું ક્યાંથી લાવવું ? આ કોટનેય હસમુખ જેટલાં વરસ થયાં. મિલિટરીનાં સસ્તે ભાવે કાઢી નાખેલાં કપડાંમાંથી મણિશંકર એ લઈ આવેલો.

દીવાને અજવાળે પ્રભાશંકરે આંખ ઠેરવીને, સોયમાં દોરો પરોવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. દોરીને થૂંકથી ભીની કરીને છોડે વળ ચઢાવ્યો. ઘણા પ્રયત્નો કર્યા, પણ સોયનું નાકું દેખાય તો ને !

એટલામાં શેરીના દીવા આગળ રમતા એક કિશોરની એ તરફ નજર ગઈ. થોડી વાર સુધી તો એણે પ્રભાશંકરના નિષ્ફળ પ્રયત્નોને કુતૂહલથી જોયા કર્યા. પછી એ પાસે આવીને બેઠો અને ભીંતના પોપડા ઊખેડતો ઊખેડતો પ્રભાશંકરના પ્રયત્નોને જોઈ રહ્યો.

પ્રભાશંકરનું એના તરફ ધ્યાન ગયું એટલે એમણે કહ્યું : ‘કોણ છો, બેટા ? દયાશંકરનો મનુ કે ?’ પેલા કિશોરે કહ્યું : ‘હા, દાદા.’

કિશોરના માનવાચક સંબોધનથી પ્રોત્સાહન પામીને પ્રભાશંકરે કહ્યું : ‘ભાઈ, મને જરા આ સોયમાં દોરો પરોવી આપ ને ?’

મનુએ કહ્યું, ‘ દાદા, એક શરત. તમારે વાર્તા કહેવી પડશે.’

પ્રભાશંકર હસીને બોલ્યા, ‘વાતો તો તારાં દાદીને કહેતાં આવડતી, હું તો...’

એમને વચ્ચેથી જ અટકાવીને મનુ બોલ્યો : ‘ના દાદા, એમ બહાનું કાઢો તે નહિ ચાલે. દાદીએ તેમને તો ઘણી બધી વાતો સંભળાવી હશે.એમાંથી એક તો કહો.’

પ્રભાશંકર હાર્યા. એમણે કહ્યું : ‘વારુ, તું દોરો પરોવી આપ. એટલે વાર્તા કહું.’

મનુએ ઝડપથી દોરો પરોવી આપ્યો. પ્રભાશંકરે પેલો કપડાનો ટુકડો જોડીને જેવા સૂઝે તેવા બખિયા ભરવા માંડ્યા. મનુ પાસે સરીને કુતૂહલથી વિસ્ફારિત નેત્રે એમની પાસે બેઠો.

પ્રભાશંકરે વાર્તા શરૂ કરી : ‘ઘણાંઘણાં વરસ પહેલાંની વાત છે...’

મનુએ પૂછ્યું : ‘કેટલાં ? સો, બસો...’

પ્રભાશંકરે કહ્યું : ‘ના, હજારેક વરસ પહેલાંની વાત છે. ત્યારે એક રાજા હતો. એને એક રાજકુમાર. એનું નામ ચિરાયુ. બાળપણથી જ એ ભારે કૂટડો. જે એને જુએ તે એના પર વારી જાય. એ મોટો થતો ગયો તેમ વધારે ને વધારે દેખાવડો થતો ગયો. એને જોઈજોઈને રાજા અને રાણીની આંખમાંથી આંસુ વહી જાય...’

મનુએ પૂછ્યું : ‘એ તો કેવી નવાઈની વાત ? આવા રૂપાળા કુંવરને જોઈને ખુશ થવાને બદલે રાજારાણી આંસુ પાડે.’

પ્રભાશંકરે કહ્યું, ‘હા ભાઈ, એ એવો રૂપાળો હતો તેથી જ એને જોઈને રાજારાણીને એમ થાય કે આવી કંચન સરખી કાયા એક દિવસ તો કરમાઈ જ જશે ને ! આથી એમને દુઃખ થાય ને આંસુ આવે...’

મનુએ હોકારો પૂરતાં કહ્યું, ‘હં, પછી ?’

પ્રભાશંકરે વાત આગળ ચલાવી, ‘આમ મહિના વીતતા જાય છે, વરસ વીતતાં જાય છે. રાજકુમાર સોળ વરસનો થયો. વરસગાંઠ આખા રાજ્યમાં ધામધૂમથી ઊજવાઈ. એ જ વખતે રાજાને કાને વાત પહોંચી કે રાજધાનીમાં કોઈ મોટા ચમત્કારી સિદ્ધપુરુષ આવ્યા છે. નગરની બહાર, મોટા વડની છાયામાં, એઓ ધૂણી ધખાવીને બેઠા હતા. રાજા અને રાણી તો એમની પાસે ગયાં. સોનાના થાળમાં ફળ ધરીને કહ્યું : ‘મહારાજ, અમારી એક ઇચ્છા પૂરી કરશો ?’

સિદ્ધપુરુષે પૂછ્યું : ‘શી ઇચ્છા પૂરી કરશો ?’

રાણી બોલી : ‘અમારો એકનો એક રાજકુમાર સદા છે તેવો ને તેવો કૂટડો ને જુવાન રહે એવી અમારી ઇચ્છા છે.’

સિદ્ધપુરુષે કહ્યું : ‘વારુ, એક વાર બરાબર વિચાર કરી લો.’

રાજાએ કહ્યું : ‘મહારાજ, અમે તો રાતદિવસ આ જ વાતનું રટણ કરીએ છીએ. અમારે હવે ઝાઝો વિચાર કરવાનો છે જ નહિ.’

સિદ્ધપુરુષે કહ્યું : ‘વારુ, હું એને માટે એક ચમત્કારી રેશમી વસ્ત્ર આપું છું, તે એણે શરીરથી કદી અળગું નહિ કરવું. એ વસ્ત્ર જ્યાં સુધી એના અંગ પર રહેશે ત્યાં સુધી કાળની એના પર કશી અસર થશે નહિ. એની કાયા સહેજ પણ કરમાશે નહિ.’

રાજા અને રાણી આ સાંભળીને હરખથી ઘેલાંઘેલાં થઈ ગયાં. એમણે લળીને સિદ્ધ પુરુષની ચરણરજ માથે ચઢાવી.

સિદ્ધપુરુષે પછી કહ્યું, ‘પણ એક વાત છે. જો તમારા બેમાંથી કોઈને એને વિશે સહેજ સરખો પણ ખરાબ વિચાર આવશે તો એ વસ્ત્રમાં કાણું પડશે. પછી એ મોટું ને મોટું થતું જશે.’

આ સાંભળીને રાજા અને રાણીનાં મોઢાં પર ચિંતાની છાયા પથરાઈ ગઈ. પછી રાજા બોલ્યા : ‘અમારા વહાલા દીકરાને માટે અમારા મનમાં ખરાબ વિચાર તો નહિ જ આવે, પણ ન કરે નારાયણ...’

રાણીએ વાત ઉપાડી લઈને કહ્યું, ‘હા, એવું કશું બને તો એ વસ્ત્ર સાંધી નહિ શકાય ?’

સિદ્ધપુરુષે કહ્યું : ‘સાંધી તો શકાશે, પણ તે ભારે વિકટ કામ છે.’

રાજારાણી એકી સાથે પૂછી ઊઠ્યાં : ‘કેમ ?’

સિદ્ધપુરુષ બોલ્યા : ‘એ સાંધવાને જેટલા ટાંકા ભરવા પડે તેટલાં વરસ કોઈ આપી દેવા તૈયાર થાય તો તે એને સાંધી શકે, પણ એમાં વળી એક બીજી શરત છે. એ બધાં વરસો આપનારે એ વરસો દરમિયાન કશું પાપ ન કર્યું હોવું જોઈએ. એ વરસો કશાય કલંક વગરનાં હોવાં જોઈએ.’ આ સાંભળીને રાજારાણી ઘડીભર તો વિચારમાં પડી ગયાં, પણ પછી તરત કહ્યું, ‘ભલે મહારાજ, અમને બધી શરતો મંજૂર છે.’

સિદ્ધપુરુષે કહ્યું : ‘હજુ એક વાર વિચાર કરી લો. જો એના વસ્ત્રમાં છિદ્ર પડશે તો એકસાથે બધાં વીતેલાં વરસોની અસર એની કાયા પર થશે અને જ્યાં સુધી એને સાંધી નહિ લેવાય ત્યાં સુધી એ ધીમેધીમે ગળાતો જ જશે, પણ જ્યાં સુધી એ વસ્ત્ર એના શરીર પર હશે ત્યાં સુધી એ મરશે નહિ.’

રાજારાણીને હવે કશું સાંભળવું જ નથી, એમણે તો આતુરતાપૂર્વક એ રેશમી વસ્ત્ર માગ્યું. સિદ્ધપુરુષે એ વસ્ત્ર, એની બરાબર મધ્યમાં સ્વસ્તિક દોરીને આપ્યું. પછી રાજારાણી તો રાજમહેલમાં આવ્યાં. મોટો દરબાર ભર્યો. એ દરબારમાં ભારે દમામથી રાજપુરોહિતોને હાથે રાજકુમારને એ રેશમી વસ્ત્ર પહેરાવવાનો વિધિ થયો.’

મનુએ પૂછ્યું : ‘પછી ?’

પ્રભાશંકર બખિયા ભરતાં-ભરતાં બોલ્યા : ‘પછી તો વરસ પછી વરસ વીતતાં જાય છે. રાજા વૃદ્ધ થયા, રાણી વૃદ્ધ થયાં, પણ ચિરાયુ તો એવો ને એવો ફૂટડો સોળ વરસનો રાજકુમાર જ રહ્યો. ચિરાયુ તો ભારે મોજશોખમાં પડી ગયો. એક રાજકુંવરીને પરણે, ને એ મોટી ઉંમરની થાય એટલે છોડી દે ને બીજી રાજકુંવરીને પરણે. આનો કાંઈ પાર જ ન રહ્યો.

એક દિવસ રાજા અને રાણી ઝરૂખામાં બેઠાં હતાં. ત્યાં પાસેથી કોઈનું હૈયાફાટ રડવું સંભળાયું. એમણે જોયું તો રાજકુમારે તરછોડેલી રાણી જ રડતી હતી. રાજા એને સમજાવીને છાની રાખવા ગયા ત્યાં એ જીભ કરડીને મરી ગઈ. રાજારાણી આથી બહુ ઉદાસ થઈ ગયાં. આથી એમનાથી બોલાઈ ગયું : ‘આના કરતાં તો જુવાની નહિ હોય તે સારું.’ ને તરત જ પેલા સિદ્ધપુરુષના કહેવા પ્રમાણે થયું. ચિરાયુના રેશમી વસ્ત્રમાં કાણું પડ્યું, ને કાણું પડતાંની સાથે જ રાજકુમાર એકાએક ફેરવાઈ ગયો. એના શરીર પરની ચામડી ઝૂલી પડી, એના શરીરે પરુ દૂઝતાં ધારાં ઊભરાઈ ઊઠ્યાં. એને જોઈને લોકો મોં ફરવી લઈને નાસવા લાગ્યા. ચિરાયુ તો પડતો-અથડાતો રાજારાણી પાસે આવ્યો ને કરગરી પડ્યો : ‘મને બચાવો, મને બચાવો.’

રાણીની આંખમાંથી ચોધાર આંસુ વહેવા લાગ્યાં. એણે એને ખોળે લીધો ને ફાટેલા રેશમી વસ્ત્રને એ થીંગડું દેવા બેઠી. એ બખિયા ભરે પણ વસ્ત્ર સંધાય નહિ, રાજારાણી પાપમુક્ત તો થોડાં જ હતાં પછી તો રાજાના દરબારીઓએ પ્રયત્ન કર્યો પણ ફોકટ!

આમ દિવસે દિવસે કાણું તો મોટું થતું ચાલ્યું. એને સાંધવા જેટલાં કલંક વગરનાં વરસ કોની પાસે હોય ? રાજા અને રાણી તો કુંવરની દશા જોઈને મરણશરણ થયાં. પછી ચિરાયુ તો નીકળી પડ્યો...

મનુએ પૂછ્યું : ‘પણ એણે એ વસ્ત્ર ઉતારીને ફેંકી કેમ ન દીધું ?’

પ્રભાશંકર બોલ્યા : ‘એને મનમાં એવો લોભ ખરો ને કે કદાચ કોઈ સાંધનાર મળી જાય તો જુવાની પાછી મળી જાય.’ લોકો કહે છે કોઈ વાર રાતના અંધારામાં લથડતે પગલે કોઈ સાવ ખખડી ગયેલો ડોસો ચીંથરેલાલ દશામાં આવીને આંગણે ઊભો રહે છે ને બોલે છે : ‘થીંગડું મારી આપશો ?’ પછી સહેજ રાહ જોઈને ઊભો રહે છે. જવાબ ન મળતાં આખરે ચાલ્યો જાય છે.’

મનુ વિચારમાં પડી ગયો. થોડી વાર સુધી એ કશું બોલ્યો નહિ. પછી કશોક વિચાર આવતાં એની આંખ ચમકી ઊઠી ને બોલી ઊઠ્યો : ‘દાદા, તમે તો મોડે સુધી જાગતા ઓટલે બેસી રહો છો. તમને જો એ કોઈ વાર દેખાય તો મને બોલાવજો. આપણે બે મળીને એનું રેશમી વસ્ત્ર ઉતારીને ફેંકી દઈશું, પછી એને રખડવાનું તો મટશે, ખરું ને ?’

પ્રભાશંકરે કહ્યું : ‘હા.’

મનુ સંતોષ પામીને ઊભો થઈ ચાલ્યો ગયો. એના તરફ જોઈ રહેલા પ્રભાશંકર ઘડીભર સ્થિર થઈ બેસી જ રહ્યા. પછી બખિયો ભરતાં સોય આંગળીના ટેરવામાં ખૂંપી ગઈ, એટલે સોયદોરો કાઢી લઈને ઊભા થયા ને ઘરની અંદરના અંધકારમાં અલોપ થઈ ગયા.

(‘બીજી થોડીક’માંથી)

શબ્દસમજૂતી

આભા પ્રકાશ, દીપ્તિ, કાંતિ, શોભા લકીર રેખા નિઃસ્તબ્ધ સાવ સ્તબ્ધ નિશ્ચેષ્ટ અન્યમનસ્ક જેનું મન બીજે ઠેકાણે ગયું હોય એવું ગામોટું ગામનું ગોરપદું એક સાંધે ત્યાં તેર તૂટવાં એક મુશ્કેલીમાંથી બચે ત્યાં અનેક મુશ્કેલીઓ આવવી થીંગડું મારવું ફાટેલી જગા પર બીજો ટુકડો મૂકીને સીવવું બખિયો દોરાનો ટાંકો વિસ્ફારિત પહોળું, ફાટેલું ચિરાયુ દીર્ઘ આયુષ્યવાળો (અહીં સંજ્ઞાવાચક નામ તરીકે) દમામ ભપકો દૂઝતાં ધારાં જેમાંથી લોહી કે પરુ ટપકતું હોય તેવા ઘાવનાં છિદ્રો

સ્વાધ્યાય

1. નીચેના પ્રશ્નોના એક - એક વાક્યમાં ઉત્તર લખો.

- (1) પ્રભાશંકરનો ભૂતકાળ કેવો હતો ?
- (2) પત્નીના અવસાન બાદ નાયક કેવું જીવન જીવતા હતા ?

2. નીચેના પ્રશ્નોના ત્રણ-ચાર વાક્યમાં ઉત્તર લખો.

- (1) કોટને થીંગડું દેતાં પ્રભાશંકરને શી મુશ્કેલીઓ પડી ?
- (2) પ્રભાશંકરે મનુને કઈ વાર્તા કહી ?

3. સવિસ્તર ઉત્તર લખો.

- (1) પારવતીનું પાત્રાલેખન કરો.
- (2) આ વાર્તાના શીર્ષકની યોગ્યતા સ્પષ્ટ કરો.

વિદ્યાર્થીની પ્રવૃત્તિ

1. રા. વિ. પાઠકની ‘ખેમી’ વાર્તા મેળવીને વાંચવી.
2. શાળા ગ્રંથાલયમાંથી સુરેશ જોષીની અન્ય વાર્તા મેળવી વાંચવી.
3. સુરેશ જોષીનો નિબંધ ‘મધુમાલતીનું દુઃસ્વપ્ન’ વાંચો.

ભાષાભિવ્યક્તિ

આ પાઠમાં થીંગડું મારવાની વાત જુદાજુદા સંદર્ભે આવે છે -

1. પ્રભાશંકરનો કોટ ફાટ્યો હતો. એને થીંગડું મારવાનું હતું.
2. પરણ્યા પછી પ્રભાશંકર આણું કરવા સાસરે ગયા ત્યારે પત્ની સાથે એમને આ પ્રમાણે વાત થઈ : ‘સંસાર ભોગવવા કરતાં થીંગડાં મારવાનું જ કામ તારે કરવું પડશે.’ પત્નીએ ઊલટભેર કહેલું : ‘વારુ, તમે કહેશો તેટલાં થીંગડાં મારી આપીશ, થીંગડાં મારતાં હું નહિ થાકું.’
3. દયાશંકરના મનુ આગળ પ્રભાશંકરે હજાર વર્ષ પુરાણી એક કથામાં કહેલી વાત.
4. વાર્તાનું શીર્ષક.

ઉપરના ચારેય તબક્કાઓમાં ‘થીંગડાં’નું રહસ્ય અલગ-અલગ છે એ તમે જોઈ શકશો. પહેલામાં પહેરવાના કોટને થીંગડું મારવાની એક સ્થૂળ હકીકત છે. બીજામાં જીવનમાં રોજબરોજની આર્થિક ભીંસમાં ત્રેવડ કરીને સંસાર નિભાવવાની વાત છે. ત્રીજામાં એક પુરાણી કથામાં થીંગડાંની વાત વણીને એને દુઃખ આપનાર જંજાળરૂપે વર્ણવ્યું છે અને ચોથામાં પારવતી ડોશી વિનાનું પ્રભાશંકરનું શેષ જીવન એક થીંગડું જ હોવાનું સમજાય છે.

આ ચારેય તબક્કાઓને ધ્યાનથી સમજતાં તમને જણાયું હશે કે લેખક માત્ર પ્રભાશંકરના કોટના એક થીંગડાની વાત કરવા આ ‘થીંગડું’ શબ્દ નથી લાવ્યાં. થીંગડું શબ્દ આગળ ધરીને પ્રભાશંકરના રસહીન બની ગયેલા ઉત્તર જીવનની વાત કરવા માગે છે. આવી શૈલીએ વાત કહેવાય ત્યારે લેખકે પ્રતીકનો ઉપયોગ કર્યો કહેવાય. આ વાર્તામાં ‘થીંગડું’ એક સબળ પ્રતીક છે એ હવે તમે સમજી શકશો.

શિક્ષકની પ્રવૃત્તિ

1. આધુનિક સાહિત્યના પ્રમુખ સર્જક તરીકે સુરેશ જોષીનો પરિચય સવિસ્તર કરાવવો.
2. ગુજરાતી ભાષાની અન્ય વાર્તાઓ કરતાં ‘થીંગડું’ વાર્તા કઈ રીતે જુદી પડે છે ? જેની સવિસ્તૃત ચર્ચા વર્ગમાં વિદ્યાર્થીઓ જોડે કરવી.

